

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет –
Одсек за филозофију, Нови Сад

DOI 10.5937/kultura1653114T

УДК 316.72 Маркузе Х.

316.257 Маркузе Х.

прегледни рад

МАРКУЗЕОВА КРИТИКА САВРЕМЕНЕ КУЛТУРЕ И УМЕТНОСТИ

Сажетак: *Савремена култура према Маркузеу постаје једнодимензионална. То значи да се укида разлика у културним слојевима и сви постају њени конзументи. Међутим, разлика у реалним економским слојевима друштва и даље остаје огромна. Управо због тога Маркузе назива савремено друштво ирационалним. Маркузе говори о култури у најширем смислу: уметности, политици и образовању. Уметност, филозофија и религија служе да се одржи већ постојећи систем, и појединац је слободан да мисли само ако се уклана у већ успостављене шеме. Образовање је такво да га оно само припрема да се снађе у оквиру већ постојећег тржишног система и бави се пре свега позитивном науком, док питање друштвених промена бива остављено по страни. Последица тога је да појединац постаје све мање заинтересован за политичка дешавања. Због тога Маркузе на трагу немачке класичне филозофије и Маркса сматра да је неопходна темељна критика постојеће културе која ће да се заснива на реалним процесима.*

Кључне речи: *друштво, критика, култура, појединац, уметност, систем*

Увод

Време у коме Маркузе (*Herbert Marcuse*) пише је време светских ратова. Човекова позиција није саморазумљива ни у теоријском, ни у практичком смислу. Са једне стране, у теорији недостаје јединствена наука која би могла да помири методолошки јаз између природно-научних и духовних знања, док, са друге стране, питање самоодређења човека

постаје веома проблематично. Владајуће идеологије су довеле до веома негативних утицаја како на појединачне животе, тако и на живота уопште. Маркузе покушава да анализира друштво које се налази у кризи и да покаже да владајуће идеологије попут либерализма и фашизма не могу да га оправдају. Он сматра да се проблем налази управо у томе што се константно претпоставља да су теоријско и практично, духовно и материјално одвојени. Самим тим се човекова позиција у свету показује као недоређена, и питање делања у циљу промене постојећег система унапред осуђено на пропаст. Маркузе је био настављач Хегелове (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*) и Марксове (*Karl Heinrich Marx*), али и Фројдове (*Sigmund Freud*) и Хајдегерове (*Martin Heidegger*) мисли, и на темељима ових учења он покушава да укаже на одређење човека као појединца, али и као бића заједнице у свету индустријализације и технике. Мислећи на трагу Хегела и Маркса он покушава да покаже на који начин се појам културе појављује у савременом свету, са једне стране, у односу на реалне економско-техничке односе, док са друге, у односу на начин на који га перципира општа свест грађана. Тако он разликује два појма културе¹: културу као целину човекове делатности која обухвата његов духовни и материјални аспект и културу која обухвата само подручје оног духовног, док материјално остаје у сенци – *афирмативна култура*.

Маркузе сматра да човек може да се оствари као слободно биће само на пољу културе која се сагледава из перспективе јединства теоријског и практичног, тј. оног духовног и материјалног. Култура савременог света постаје *једнодимензионална*, док се у реалности догађа велика разлика у дистрибуцији богатства. На глобалном нивоу постоји антагонизам између реалног стања неједнакости у коме се налазе појединци и културне једнакости међу њима која том реалном стању не одговара. Он даје пример: радник и газда су културно једнаки тако што обојица слободно време проводе нпр. у бископу или гледајући телевизор и конзумирајући сличну брзу храну и грицкалице.² На тај начин се ствара привид једнакости међу грађанима и представља да постоји нека „унутрашња” слобода самоодређења која је независна од друштва и његових дешавања. Управо такве представе „унутрашње” слободе ће Маркузе критиковати, настојећи да покаже да слобода може да се оствари само као збиљска,

---

1 Маркузе, Х. (1981) *Естетска димензија*, Загреб: Школска књига, стр. 46.

2 Marcuse, H. (2010) The new forms of control, in: *Technology and Values: Essential Readings*, 159. p. 408.

делатна слобода, и да тако нешто као што је „индивидуална”, „унутрашња” слобода не може да постоји. Због тога се на почетку самог рада показује који је темељ са кога Маркузе критикује раздвојеност духовног и практичног. Он ће показати да привид културне једнакости не значи реалну и економску једнакост међу грађанима. Из самог темеља који је поставио немачки идеализам и Маркс се показује систем из ког се култура рефлектује, а онда се повратно кроз *уметност, политику и образовање* виде његове последице. Управо ове духовне области „служе” савременој култури да замаскира и оправда сопствене антагонизме.

Филозофски темељ Маркузеве мисли

Маркузе сматра да критика може бити оправдана једино ако постоји позиција са које се нешто критикује. Због тога он разликује *критизерство*, које представља једну неутемељену критику, од *реалне критике*, која има своју позицију и основ са кога проматра ствари. Тако је његова реална критика заснована на основима филозофије немачког идеализма и Маркузове критике Хегела. Кључан појам који Маркузе преузима од Хегела је појам *дијалектике*. Он је своју књигу *Ум и револуција* написао не у част самом Хегелу, већ у „част негативној дијалектици која прети да нестане”³. Негативна дијалектика је за Маркузеа веома важна, зато што је она претпоставка критике не само логике, оног теоријског, већ и реалног стања ствари. Разлика између човека и других живих бића и неорганске материје се састоји управо у томе што је човек у могућности да освести своју позицију у свету. Стога, његов однос према свету није несвестан, него је он у стању да свесно критички, али и реално мења стање у коме се налази. „Али слобода је за Хегела онтолошка категорија: она значи не бити пак пуки предмет, него бити субјект властитог опстанка; не подлећи вањским околностима него преображавати чињеничност у озбиљење.”⁴ Процес опстајања у неслободном свету је непрестана негација. Како човек у свету није усамљено биће, већ се увек односи и према другима, тј. друштву, он увиђа да границе сопствене слободе истовремено представљају и границе другог. Тако се слобода показује не као апсолутна самовоља да се ради шта се хоће, него да се у посредовању од личних интереса дође до свеопштег добра. Да би се показало шта тачно Маркузе преузима од Хегела и Маркса представимо разлику између њихове дијалектичке методе. У уводу у *Основне црте филозофије права*, Хегел говори о методи која једина може да

---

3 Маркузе, Х. (1996) *Ум и револуција*, Сарајево: Веселин Маслеша, стр. 7.

4 Исто, стр. 9.

исповстави истину о збиљском свету. Та метода није ништа „спољашње” „накнадно натукнуто” самој збиљности. Да бисмо дошли до истине ми морамо испитати збиљу као реализовани појам.⁵ У њој се показује какав треба да буде свет, иако филозофија прекасно долази до тога.⁶ Два момента су кључна:

Први је да се слобода модерног човека налази у његовој моћи да оствари интересе у држави у оквиру њеног правног система. Он то може једино ако има умни увид у оно опште. Слобода појединачног не постоји без увида у оно опште. Мишљење и воља се показују као две стране истога.⁷ Филозофија треба да буде умни увид, схватање присутног и збиљског, а не *постављање оног што би бог зна где требало бити*.⁸

Други важан моменат јесте што Хегел већ у самом уводу наглашава да је филозофија збиљски дошла до *требања*. То значи да се дијалектички процес развоја човека не завршава негативним одређењем човека, нити пуком анализом шта човек јесте. Процес развоја човека се завршава његовим позиционирањем у модерној држави који поред онога како човек јесте показује и оно како човек треба да буде као слободан. Дијалектика се показује у том процесу, са једне стране, као *негативно одређење*, као супротност представи, као приближавање истини, док, са друге стране, она представља *позитивно одређење*, позитиван садржај и резултат.⁹ Позитиван резултат до ког Хегел долази у својој филозофији права је у сагласности са кључним моментима са његовим логичким и феноменолошким увидима. Спекулативна метода јесте јединство теоријске и практичке методе, и њоме је филозофски и повесно превладана доминација теоријске филозофије над практичком.¹⁰ О овом превладавњу говори и сам Маркузе. Он каже да прелаз филозофије на област државе и друштва представља саставни унутрашњи део Хегеловог система.¹¹

Марксов однос према Хегеловој дијалектици нигде није експлицитно системски изложен. Ипак, у *Економско*

---

5 Хегел, Г. В. Ф. (1989) *Основне црте филозофије права*, Сарајево: Веселин Маслеша, стр. 21.

6 Исто, стр. 19.

7 Исто, стр. 38.

8 Исто, стр. 16.

9 Исто, стр. 72.

10 Перовић, М. (2012) Проблем методе филозофије праксиса, у: *Пет студија о Хегелу*, Нови Сад: Филозофски факултет, Архе, стр. 141.

11 Маркузе, Х. (1996) *Ум и револуција*, стр. 227.

филозофским рукописима и целини критике политичке економије могуће је наћи конкретне текстове, пасусе и делове који реферишу на Хегелово разумевање дијалектике. Маркс је развио три међусобно повезана концепта дијалектике.¹² Оно што је кључно за сва три одређења дијалектике јесте то да Маркс, иако преузима Хегелову дијалектичку методу, он тврди да она код Хегела није спроведена до краја. То значи да он преузима из дијалектике њену срж која се заснива на моћи негативитета у односу на саму збиљност. Њоме се човек самопроизводи и покреће, стога је човек схваћен у својој процесуалности. Хегел је први у историји схватио да се човек самоостварује и самопроизводи *радом*.¹³ Оно што Маркс критикује код Хегела јесте што је према његовом суду увидео само позитивну страну рада, а отуђење човека због тога схватио само у мисаоном облику. Због тога се историја по њему показује као историја произвођења апстрактног мишљења, а Хегелова филозофија као она која уместо да у требању покаже начин остварења слободе, она само фиксира *отуђење човека*.¹⁴ Маркс користи Хегелову дијалектичку методу да покаже да оно што Хегел испоставља као умски увид у модерно стање државе и требање као остварење слободе представља изходиште неслободе. То значи да Маркс путем дијалектике показује пре свега негативне последице рада, користи дијалектику да би критиковао она мишљења, идеологије која утемељују заблуде о постојаћем стању ствари, и на крају показује да сама анализа државе и грађанског света показује пут њеног превладавања ако се она спроведе у целини. Стога је код Маркса акценат на критици Хегелове филозофије права и показивању реалних економских односа који треба да успоставе реално другачији систем, а самим тим и другачији правни систем. Методолошки, то значи да Марксова дијалектика директно супротна Хегеловој. Док је за Хегела извор и изходиште човековог битка мишљење, према Марксу мисао није ништа друго него материјално пренесено у човекову главу и у њој прерађено.¹⁵ Где је место културе у овом процесу?

Хегел је видео опште моменте посредовања од појединачног интереса, преко породице и грађанског друштва где

---

12 Перовић, М. (2007) Марксов појам дијалектике, *Архе*, бр. 4(7), Нови Сад: Филозофски факултет, стр. 21.

13 Маркс, К. и Енгелс, Ф. Критика Хегелове филозофије и дијалектике уопште, у: *Рани радови*, приредили: Бошњак, С. и Враницки, П. (1946/76) Загреб: Напријед, стр. 330.

14 Исто, стр. 331.

15 Маркс, К. (1933) Поговор другом издању, у: *Капитал*, Загреб: Завлада тискаре народних новина, стр. 24.

последњи моменат представља држава. Он је био свестан да постоји велика напетост у остварењу већинских интереса и сматрао је да тржиште које је неслободно може да се путем државе ограничи. Посредно место у самоодређењу имају уметност, религија и филозофија у овоме свету и они треба да представљају израз реалног стања. Управо ће овај моменат Маркс критиковати. У неколико својих дела као што су *Немачка идеологија* и *Критика Хегелове филозофије права* показује да је идеја ослобађања појединца у оваквом систему немогућа. Још ће показати на који начин религија, филозофија и уметност могу такође да буду отуђене од реалног стања ствари, те да „замуте” истину о свету, и појединца збуне и онеспособе за било какво реално мењање ствари. Постоје различите интерпретације Маркса, али сам Маркузе је сматрао да он на неки начин представља негацију Хегелове филозофије. Стога он тврди да прелаз од Хегела ка Марксу није филозофски, већ да представља негацију филозофије уопште.¹⁶ „Марксово материјалистичко перокретање Хегела није дакле било померање од једне филозофске позиције на другу, нити од филозофије на друштвену теорију, него спознаја да утврђени облици живота досежу ступањ своје повесне негације.”¹⁷

Маркузе покушава да мисли дијалектику и сам појам културе на овом трагу негативне дијалектике. Он сматра да је Хегел већ дошао до тога да су рад и његово отуђење посредством друштвених процеса извор неслободе и неједнакости међу људима.¹⁸ Ипак, он сматра да Хегелова филозофија није довољна по себи, да је неопходно анализирати и различите реакције на њу у виду негативне филозофије – Марксове критике. По Маркузеу је неопходно почети мислити критички. Он каже: „Покретна снага дијалектике лежи у том критичком уверењу.”¹⁹ Према њему то није пуки егзистенцијализам, нити је то критика ради критике, критика нечега из посебних интереса. Дијалектика је по њему *критичка логика*. Та логика се односи на стварност подједнако као на мисао, и представља јединствену методу. Раствљање мишљења од деловања, теорије од праксе представљају дело неслободног света. Маркузе је на неким местима наизглед себи противречан, јер он сматра да је задатак критичке негативне дијалектике да, са једне стране, мисли системски, док, са друге стране, она треба да анализира посебности постојећег света. Он каже за целину: „Ниједна метода не

---

16 Маркузе, Х. (1996) *Ум и револуција*, стр. 233.

17 Исто, стр. 14.

18 Исто, стр. 66.

19 Исто, стр. 40.

изгледа аутентична ако не признаје да су слиједећа два става мисаони описи наше ситуације: „Цијелина је истина”, и цијелина је лаж.”²⁰ Он сматра да је идеја ума недијалектички елемент Хегелове филозофије. Ипак, на трагу Маркса разрешава противречност показујући да ум није по себи недијалектичан, већ само уколико не рефлектује реалне процесе до краја. Због тога се он, „у име ума” окреће Марксовој критици Хегела. То значи да Маркузе разуме дијалектику као негативну, која своје одређење не може да пронађе у идеји како би друштво требало да изгледа, већ да се из саме анализе друштва покаже да оно већ јесте једна целина, која може да се мења и обликује, и да она то треба да чини у циљу задовољења пре свега појединачних потреба као свеопшних потреба, а не неких посебних интереса које заступају различите идеологије. Због тога он каже да је задатак савремене филозофије да покаже јединство у распадној свету.

Управо зато што говори о појединцу у свету, Маркузе се окреће Фројду и психоанализи, да би показао на који начин се нагони у појединачном човеку односе према новим материјалним достигнућима, индустрији и технологији. Култура овде има веома важну улогу јер она показује начин на који се различити нагони сублимирају, у виду очувања социјалног мира и у времену рата. И док култура у савременом свету постаје једнака за велику већину, економска и материјална расподела добара је веома неједнака. Због тога човек живи у једнодимензионалној култури, али истовремено у свету који је у основи ирационалан и почива на различитим антагонизмима. На њега је веома утицао и Хајдегер показујући начин на који технички свет утиче и обликује човека, али и начин на који је човек створио тај свет, Маркузе набраја четири основне одлике индустријског друштва:²¹

1. Капацитет уложен у оно непродуктивно – долази до великог утrophка енергије те се производи нешто што казније представља мртав капитал;
2. Пораст животног стандарда и код сиромашних – иако долази до генералног пораста животног стандарда, прерасподела добара и потреба није једнако распоређена;
3. Висок ступањ економске и политичке моћи – и даље је на делу однос господара и слуге;

---

20 Исто, стр. 15.

21 Маркузе, Х. (2011) Агресивност у напредном индустријском друштву, у: *Чему: часопис студента филозофије*, бр. 10 (20), стр. 48.

---

4. Знанствена и песудо-зnanствена истраживања у циљу манипулације и комерцијализације како у радно тако и у слободно време – наука се злоупотребљава.

У наставку ћемо видети како Маркузе на темељу негативне дијалектике, критичке логике, мисли појам културе у најширем смислу те речи, укључујући духовну страну културе, пре свега уметност, образовање и политику, и њену материјалну страну, где ће се показати да су они заправо јединствени. Видећемо зашто је критика културе важна, и где је место уметности у једнодимензионалном друштву.

Једнодимензионална култура

Културу Маркузе види као процес друштвене сублимације. Он сматра да су насиље и агресивност савременог света мање сублимирани него у претходним ступњевима цивилизације. Насиље и агресија могу бити интегрални део културе. То значи да се одређени друштвени циљеви остварују путем насиља. Маркузе разликује културу и цивилизацију. Тако по њему култура представља „вишу димензију слободе”, или вишак нагона испољен у стваралаштву, док цивилизација представља нужне односе.²² Технички напредак представља цивилизацију. У савременом свету је јако велика напетост између културе и цивилизације. Човек се реално налази у процесу отуђења, док се културно претпоставља његова изједначеност. Долази до напетости у односима између стварности и саме његове представе. Због тога долази до дихотомије – могућност техничког напретка се показује у сукобу са његовим остварењем. Разлика између културе и цивилизације може да се представи на следећи начин:²³

1. Цивилизација: физички рад, радни дан, рад, нужност, природа, операционализам;
2. Култура: интелект, рад, празник, слободно време, слобода, дух, неоперационалност.

По Маркузеу култура и културна индустрија постаје у савременом свету продужетак рада. Раније је култура била на личје цивилизације. Она није била доступна свима. Јасно је да су они који су познавали уметност имали вишка времена и новца, што значи да су радили мање од просечног радника и живели од неједнаке расподеле добара. Управо је та разлика стварала напетост између богатих и сиромашних, оних који могу да се баве „високом културом” и оних који за то немају времена и новца. Та напетост је увек претходила

---

22 Маркузе, Х. (1981) *Естетска димензија*, стр. 102.

23 Исто, стр. 103.

промени стања ствари у свету. Сублимирани нагон је претпоставка промене. Ту се види начин на који Маркузе спаја Фројдово учење о нагону са идејом историјског развоја и превладавања неслободног света. У савременом свету се догађа испољавање вишка нагона посредством културе и уметности која је постала масовна. То значи да је уметност некада била повластица незнатне мањине, и за њу су били нужни богатство, време и срећне околности.²⁴ У савременом свету „виша” уметност постаје доступнија него икад. Цивилизација преузима, купује и продаје уметност. Тако она постаје „јефтина” и доступна свима. Вишак нагона нема времена, интереса ни места да се испоји у промени цивилизацијског. Он своје несрећно утемељење налази у култури и постаје њен продужетак. Култура у најширем смислу те речи, па и она која представља формално образовање постаје индиферентна спрема постојећег стања ствари. Савремена култура у том смислу постаје представа једнакости и спречава тиме могућност било какве промене, док у реалности још увек постоји антагонизам између богатих и сиромашних. Међутим, могућност да се напетост између та два превлада се полако губи јер култура постаје израз сублимираног нагона, у њој се привидно разрешују противречности постојећег света. Тиме се онемогућава било каква промена, јер појединци живе у својим представама да су слободни и једнаки, док реално стање сведочи о великој разлици у подели богатстава. Маркузе зато показује како су уметност, образовање и политика постали део такве културе која не најављује промену, већ ради у циљу очувања противречности постојећег света. То по њему не значи да промена није могућа, али њој мора претходити показивање структуре те стварности, а онда обезбедити и начине да се реално мењање стварности изврши. За почетак се не сме издавати лажна слика стварности и злоупотребљавати култура да би се та лажна слика очувала. Показује се даље у раду како се кроз уметност, образовање и политику успева да очува та лажна представа стварности.

Уметност у једнодимензијалној култури

У савременом свету култура постаје доступна свима, или боље речено великој већини, иако немају сви једнако слободног времена и новца. Не ради се о дегенерацији високе културе у масовну већ о оповргавању културе реалитетом.²⁵ Култура не представља више израз сублимације, већ *репресивне десублимације*. То значи да се култура налази

---

24 Исто, стр. 105.

25 Маркузе, Х. (1989) *Човек једне димензије*, Сарајево: Свјетлост, стр. 67.

као средство, продужетак цивилизације, постојећег система. Ишчезава антагонизам између културе и друштвене реалности и дводимензионално друштво прелази у једнодимензионално. „Више вредности” се инкорпорирају у друштво. Међутим, иако човек у културном смислу прелази у „једнодимензионално” друштво, у реално-економском смислу он наставља да живи у различитим антагонизмима и отуђењу. Што се тиче „духовних творевина”, филозофије, религије и уметности, они се полако сједињују са комерцијалним огласима и неприметно постају роба у којој постаје важна прометна, а не истинска вредност. За разлику од романтизма где су „усамљени ликови” попут вагабунда, ђавола и луде представљали афирмативне ликове, у савременој култури они постају израз негације постојећег система. Сваки лик је афирмативан само ако се укапа у систем и већ успостављене шематизме. Његова моћ је што све различитости подводи под своје већ успостављене системе, а у уметности, филму, култури се издаје као не-шаблонска, случајна творевина која продаје бесмисао за основу стварности. На тај начин систем скрива механизме који га одржавају. Постоји тоталитаризам у плурализму који хармонира. Најконтрадикторнија дела и истине мирно коегзистирају у индиферентности.²⁶ Тако се пост-технолошки систем одржава и репродукује. Сви су исти по томе што могу да буду другачији. Ствара се привид индивидуалне слободе за самоодређењем, не увиђајући да такав садржај испуњава само већ успостављене шематизме у оквиру понуђених опција. Границе које су непоходне да би се слобода остварила ишчезавају, и појединцу постаје „све” дозвољено. Отуђеност коју је уметност имала у свим претходним историјским раздобљима у односу на цивилизацију и свакодневницу полако се укида. Тиме се укида и суштински карактер уметности до тада. Отуђење није било психолошко него реално. Уметност је била отуђена од збиље, али и већинске публике којој се обраћала.²⁷

У свременом систему посредством средстава масовне комуникације човек има лак приступ уметничким делима и суштина отуђених духовних творевина се укида. Уметничко отуђење је превладано процесом технолошког рационалитета.²⁸ То не мора бити нужно нешто лоше, али је лоше у оној мери у којој маскира стварност и замућује истину о постојаћој реалности. „Привилегије у култури су изражавале

---

26 Исто, стр. 71.

27 Исто, стр. 72.

28 Хегел је у својој *Естетици* и чувеној тези „о крају уметности” најавио да уметност као таква неће нестати него да ће је заменити други облици стварања, тј. технолошка рационалност.

неправду слободе, супротност између идеологије и стварности, одвојеност интелектуалне производње од материјалне. Но, оне су, такође, осигурале заштићену домену у којој су фабуиране истине могле преживети у апстрактној пунини – удаљене од друштва које их је обуздавало.”²⁹ Маркузе сматра да је потребна некаква врста дистанцираности од система у којем се налазимо да би он могао на прави начин да се рефлектује. Он не говори нужно о временској дистанци колико о дистанци која је неопходна мишљењу да би могло друштву критички да приступи. Такву врсту дистанце је тешко постићи. Ликвидирање културе је нус-продукт покоренја природе и владавине све веће немаштине. Усамљеност која је држала појединца против друштва постаје технички немогућа. Управо зато Маркузе комуницира са ауторима попут Хегела, Маркса чија учења не представљају оправдање оваквог система, већ покушај да се осмисли један другачији, реалан приступ стварности. Језик је место на коме се види промена друштвене и културне реалности. Језик постаје све једноставнији и апстрактнији. Нарушавање лингвистичке структуре указује на нарушавање искуства у природи. Питање значења ствари се преформулисало у питање значења речи. Филозофија која треба да се бави пре свега анализом стварности запада такође у анализу језика пре свега. Она такође настоји да се редукује на истраживање неких посебних регија стварности. Филозофија науке, као и природне науке се не користе само за напредак који је неопходан свету већ се злоупотребљавају у циљу комерцијализације. Акцент се ставља на њихову позитивну страну, док негативна страна, питање одговорности, уређења друштва и могућности нуклеарног рата постају табу теме. Појединац их је свестан, али се не бави њима. Мало слободног времена које има посвећује конзумирајући нешто од многобројних производа које нуди индустрија забаве.

Политика у једнодимензионалној култури

Долази до велике противречности и у уређењу друштвеног система. На трагу Маркса и Хегела је показано да је друштво неопходно демократски уредити, али једном врстом непосредне демократије, јер је показано да у процесу посредовања и бирократизације долази до отуђења. У техничком свету отуђење и сукоб постају све израженији. Уживајући у индустрији забаве и разним кутурним погодностима које индустријализовано друштво нуди човеку појединац постаје све мање заинтересован за друштвено и политичко стање у држави и свету. Он престаје да буде свестан да

---

29 Маркузе, Х. (1989) *Човек једне димензије*, стр. 75.

његова позиција зависи управо од такве врсте ангажовања, јер промена уређења је могућа само вољом појединца. Воља и избор председника, владара је зависна од незаинтересоване масе, а на крају судбина самог појединца од избора одређених владара. То је један зачарани круг у коме се савремени човек налази, а који је последица постајања културе масовном. Појединци нису већински свесни парадокса у којима се налазе, а формално образовање представља само продужетак цивилизације, оно такође не може да им омогући неку промену. Такође, ниједан приватник не би могао да финансира образовање које би омогућило некакве друштвене промене.³⁰ Сама култура као продужетак цивилизације представља њено очување и репродуковање и обезбеђује постојећем систему који није погодан за већину да се очува. Уметност у оваквом систему има функцију само да очува већ постојећи систем тако што ће ући у масовну употребу. Свакоме су доступни музеји, информације из области уметности, са неким од највеличанственијих дела појединац може да се упозна преко интернета, итд. Појединац слободно време попуњава не размишљајући о политици него бавећи се новим формама уметности и културе. Стога, импулс за мењањем ствари мора доћи из самих субјеката. У томе лежи моћ негативне дијалектике, да не узимају ствари „здрово за готово”, онако како се оне сервирају посредством медија и масовне културе, него да приступи самој ствари критички, испитујући своје место у свету и слободно осмишљавајући своју позицију.

Образовање у једнодимензионалној култури

Савремено образовање иде у правцу све веће специјализације у раду. Човек нема могућност да се слободно самоодреди, већ да би преживео у свету у коме већ постоји вишак радне снаге он мора да развије одређене компетенције које тржиште рада од њега тражи. Људско знање је прекренуто у вештине. Поставља се питање да ли радник има одређене компетенције тј. да ли задовољава различите перформансе.³¹ Студент се обучава за вредновање и разумевање постојећег стања ствари управо у оквирима тог система. Ако се и покуша остварити макар теоријски протест против бихевиоризма и позитивизма, он завршава као усамљена критика, и његове идеје се настоје повратно редуковати не би ли се објективирало постојеће стање као једино исправно и могуће. Не ставља се акценат на улогу коју знаност треба да

---

30 Маркузе, Х. (1981) *Естетска димензија*, стр. 110.

31 Marcuze, H. (1941) Some social implications of modern technology in: *Studies in Philosophy and Social Science*, 9(3), p. 142.

има у друштву. Знаност, како теоријска тако и практичка, све је специјализованија. Добија се утисак да она неким посредним путевима утиче на „напредак” и „развој” друштва, а не види се начин на који је производња повезана са њеним репресивним искориштавањем. Она то није настала у савременом свету, она је таква од својих почетака. Маркузе не види решење у повратку на предгалилеовско стање и однос према природи, већ у реалној прерасподели у оквиру већ постојећег система производње. Знаност је створила властиту културу која обухвата све већи део цивилизације. Привид да је она уједињена и да ради у корист са оним незнанственим, али је привид и да су они потпуно расцепљени. Поновно уједињење знанствене и незнанствене културе може бити предуслов напретка изван друштва потпуне мобилизације, али тај се услов не може остварити у оквиру постојећег механизма застрашивања.³² Знаност се мора ослободити дијалектике господара и слуге која овладавање природом претвара у подручје изабљивања. Треба другачије друштво ненасилних и незастрашујућих институција. Образовање треба да буде усмерено не само за пуки напредак у својој посебној сфери, већ и за напредак у правцу будућег бољег друштва за све. Велики новац се улаже у комерцијализацију науке и различите експерименте који покривају и радно и слободно време појединца. Циљ овладавања природом не треба да буде само овладавање него боље друштво. Маркузе даје пример: могућност боравка у свемиру не би смела имати предност над уклањањем неподношљивих услова на земљи.³³ Рационалност глобалног такмичења у научном напредовању није у складу са напретком који се остварује. Представа да се то ради само у циљу бољег друштва је испразна. Тако се и кроз образовање, које је најважнија можда област „духовног” живота, успева да очува лажна слика света. Образовање би можда била и прва инстанца од које треба кренути са променом. Маркузе није песимиста. Тиме што указује на реалне механизме који онемогућавају промену он не жели да каже да промена уопште није могућа. Она управо креће са једном врстом критике каква је његова. Критика може да уђе у сам систем и покаже појединцу могућности, јер је он тај који врши промену или фиксира већ постојеће шеме. Тако се поље човековог практичког, делатног света показује као поље које у себи има неку логику, али чија се логика не зауставља на постојаћем стању ствари, већ указује на могућност једног другачијег света.

---

32 Маркузе, Х. (1981) *Естетска димензија*, стр. 110.

33 Исто, стр. 116.

Уместо закључка

Све мање људи уопште излази на изборе и све мање људи верује да је нешто могуће и на неки други начин променити. Образовање постаје важно само у оној мери у којој може да задовољи потребе већ постојећег друштва, а појединцу обезбеди шансу да преживи. Нема више разлике између „високе” и обичне уметности, а то је већ Енди Ворхол (Andy Warhol) најавио својим делима. Да ли је то заиста уметност? То је свакако слика одређене стварности, али не стварности у целини, јер се њено отуђење вешто сакрива, како у образовању, тако и у уметности. „Успех” је бити део друштва, а „неуспех” је истински га критиковати. Уколико неко није спреман да се асимилује у старту је сумњив и одређен на пропаст. Маргинализовани су они који желе промену, или се вешто сакривају у оквирима већ постојећег система немоћни да сами било шта учине. Критике идеологије као да више и нема. О проблемима у систему се говори тако као да су они привремени и да се само чека следећа његова фаза. Маркузе изражава забринутост због тога јер висок степен нуклеарног наоружања не обећава да нас чека сјајна будућност. Она је у најбољу руку неизвесна, и паралише делање у правцу било какве промене. Индивидуа је у овом систему злоупотребљена и њој се издаје привид лажне слободе. Само познаваоци историје и повести виде проблем реалног система. Њему сама наука не може помоћи јер она остаје „слепа” за субјективност. Техника и наука бришу појам одговорности као што бришу исправно разумевање колектива. Притиснути окидач и побити милионе људи постају две различите ствари. То су представе које се нуде. Маркузе није у потпуности песимиста, он излаз види у негативној дијалектици. Он је своју теорију утемељио не из саме „духовне” културе већ из њеног реалног темеља, на трагу Хегеловог и Марксовог учења. Од њих преузима појам дијалектике, и то у његовом значењу негативне дијалектике. Човек има два начина да се односи према свету: први је да буде део афирмативне културе, несвесно прихватајући шта друштво нуди, „урођен” у свакодневицу; други начин је критички. Мислити критички је аутентично само ако се тако на крају и дела. То значи да треба покушати дистанцирати се од постојећег света и понудити његову реалну слику ствари, показати његову целину која се представља као распаднута, и ударити на принципе самог друштва. Због тога Маркузе не критикује посебно уметност, или образовање, или политичку свест. Он критикује принцип, који се показује исти у свим посебним облицима културе, уметности, политици и образовању. Ако друштво престанемо да посматрамо као

расцепљено и видимо начин његовог отуђења, конкретно, почевши од посебних сфера, на крају ћемо видети једну целину. Не треба се плашити проблема који се јављају у савременом свету испољених у виду отуђења у филозофији, религији и уметности. Све то треба посматрати као изазов, јер такво друштво опстаје само док се репродукује, а изазов лежи у томе да се пре свега започне „израњање” из свакодневнице у правцу критике. Критика се темељи не на пуком субјективизму већ на дијалогу са прошлим филозофијама. На том темељу се у пракси кроз свако појединачно делање креира једна нова будућност.

ЛИТЕРАТУРА:

- Хегел, Г. В. Ф. (1989) *Основне црте филозофије права*, Сарајево: Веселин Маслеша.
- Маркузе, Х. (2011) Агресивност у напредном индустријском друштву, у: *Чему: часопис студената филозофије*, бр. 10 (20), стр. 48-59.
- Маркузе, Х. (1989) *Човек једне димензије*, Сарајево: Свијетлост.
- Маркузе, Х. (1981) *Естетска димензија*, Загреб: Школска књига.
- Marcuse, H. (1941) Some social implications of modern technology, *Studies in Philosophy and Social Science*, 9(3), p. 414-439.
- Marcuse, H. (2010) The new forms of control, in: *Technology and Values: Essential Readings*.
- Маркузе, Х. (1996) *Ум и револуција*, Сарајево: Веселин Маслеша.
- Маркс, К. и Енгелс, Ф. Критика Хегелове филозофије и дијалектике уопште, у: *Рани радови*, приредили: Бошњак, С. и Враницки, П. (1946/76) Загреб: Напријед.
- Маркс, К. (1933) Поговор другом издању, у: *Капитал*, Загреб: Завлада тискаре народних новина.
- Перовић, М. (2012) Проблем методе филозофије праксиса, у: *Пет студија о Хегелу*, Нови Сад: Филозофски факултет, Архе.
- Перовић, М. (2007) Марксов појам дијалектике, *Архе*, бр. 4(7). Нови Сад: Филозофски факултет.

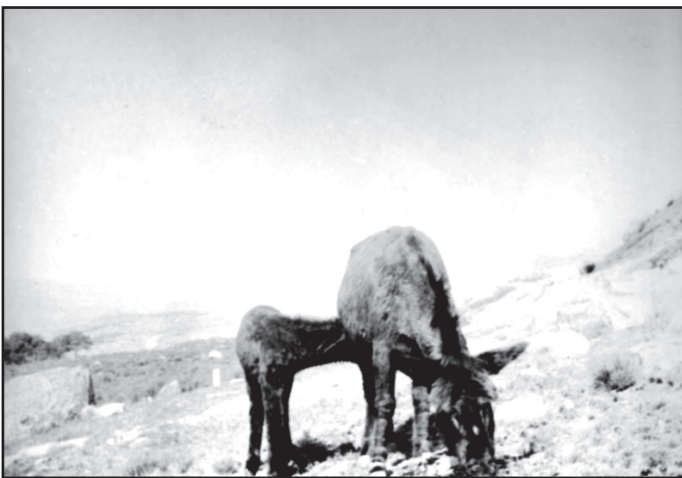
Tanja Todorović
University in Novi Sad, Faculty of Philology –
Department of Philosophy, Novi Sad

MARCUSE'S CRITIQUE OF
CONTEMPORARY CULTURE AND ART

Abstract

According to Marcuse, contemporary culture is becoming one-dimensional. This means that we are witnessing an abolishment of differences between various cultural strata where everyone becomes a consumer of such (contemporary) art. However, the differences among real economic strata of society remain large. For these reasons Marcuse determinates modern society as irrational. When discussing the question of culture, Marcuse is discussing it in its broader sense where culture incorporates politics, education, art, religion and philosophy. Art, philosophy and religion serve as means to maintain the existing social order, according to Marcuse, where an individual is free to think but only within the confinements of patterns previously set out by society. As a consequence, education is set out to prepare an individual to manage within the confinements set up by the existing free market and it is focused primarily on positive science while leaving the question of social changes aside. As a consequence, an individual is less and less interested in political developments. Thus, Marcuse emphasizes that the criticism of the existing culture must be based on real social and economic processes, approaching the view of German idealism but also the view later expressed by Marx in his criticism of contemporary culture.

Key words: *society, criticism, culture, individual, art, system*

Фотографија Милоша Црњанског преузета из књиге
Атлас о Црњанском, аутора Слободана Зубановића;
власништво је Задужбине Милоша Црњанског у Београду